

HÖGSTA DOMSTOLENS DOM

meddelad i Stockholm den 20 september 2018

Mål nr

T 4435-16

PARTER

Klagande

JO

Ombud och biträde enligt rättshjälpslagen: Advokat BH

Motparter

1. Sekreess MA

2. Sekreess MB

Ombud och målsägandebitråde för 1 och 2: Advokat ACB

SAKEN

Skadestånd

ÖVERKLAGAT AVGÖRANDE

Hovrätten för Västra Sveriges dom 2015-12-08 i mål B 3689-15

DOMSLUT

Högsta domstolen ändrar hovrättens dom på så sätt att det skadestånd som JO ska betala till MA bestäms till 135 000 kr och ränta enligt 6 § räntelagen från den 11 februari 2003 och att det skadestånd som JO ska betala till MB bestäms till 110 000 kr och ränta enligt 6 § räntelagen från den 9 augusti 2000.

Högsta domstolen fastställer hovrättens sekretessförordnande.

För det biträde som BH har lämnat JO i Högsta domstolen fastställs ersättning enligt rättshjälpslagen till 23 546 kr. Av beloppet avser 18 837 kr arbete och 4 709 kr mervärdesskatt.

ACB ska få ersättning av allmänna medel för biträdet åt MA och MB i Högsta domstolen med 11 966 kr. Av beloppet avser 8 662 kr arbete, 911 kr tidsspillan och 2 393 kr mervärdesskatt. Staten ska svara för kostnaden.

BAKGRUND

JO har dömts av hovrätten för åtta fall av sexuellt utnyttjande av underårig enligt 6 kap. 4 § första stycket andra meningen brottsbalken i dess lydelse före den 1 april 2005. Sju av brotten var begångna mot MA under tiden augusti 2002–februari 2003 och innebar att JO hade haft sexuellt umgänge med MA bestående i vaginala och orala samlag. MA var vid den tiden 13–14 år och JO 31 år. Ett av brotten riktade sig mot MB. JO hade någon gång under tiden augusti 1999–augusti 2000 haft sexuellt umgänge med henne genom bl.a. ett oralt samlag och genom att han med finger/fingrar smekt och penetrerat hennes slida. MB var då 12 år och JO 28–29 år.

Hovrätten har dömt JO till fängelse i ett år och sex månader. Vid straffmätningen har det beaktats att ovanligt lång tid förflutit sedan brotten begicks.

JO har förpliktats att betala skadestånd till MA med 140 000 kr och ränta från den 11 februari 2003. Av beloppet avser 125 000 kr kränkning och 15 000 kr sveda och värk. Han har vidare förpliktats att betala skadestånd till MB med 115 000 kr och ränta från den 9 augusti 2000. Kränkningssersättningen uppgår i hennes fall till 100 000 kr, medan 15 000 kr utgör ersättning för sveda och värk. De utdömda beloppen med ränta är i enlighet med målsägandenas yrkanden.

YRKANDEN I HÖGSTA DOMSTOLEN M.M.

JO har överklagat hovrättens dom i fråga om ansvar och skadestånd. Högsta domstolen har, med utgångspunkt i vad hovrätten funnit styrkt om gärningarna, meddelat prövningstillstånd i fråga om beräkning av ersättning till MA och MB och ränta på beloppen. I övriga delar ska hovrättens avgörande stå fast.

Högsta domstolen i dess helhet har genom ett tidigare beslut i detta mål förklarat att kränkningssersättning som utgångspunkt ska bestämmas efter de principer som gäller vid tiden för fastställande av ersättningen och att ersättning för sveda och värk som utgångspunkt ska bestämmas efter de principer som gällde vid tidpunkten för skadans uppkomst (se ”De hänskjutna ersättningsfrågorna” NJA 2017 s. 938).

JO har i skadeståndsdelen yrkat att Högsta domstolen ska bestämma ersättningen till MA och MB enligt de ersättningsnivåer som var praxis vid tiden för de brottsliga gärningarna och under alla förhållanden ska beräkna räntan på de beloppen. Han har efter pleniavgörandet i ”De hänskjutna ersättningsfrågorna” anfört att ränta på kränkningssersättningen ska löpa först från dagen för tingsrättens dom.

MA och MB har motsatt sig att hovrättens dom ändras.

DOMSKÄL

De återstående frågorna

1. Högsta domstolen har nu att dels bedöma hur de principiella ställningstaganden som gjordes i "De hänskjutna ersättningsfrågorna" ska tillämpas vid beräkning av ersättning för kränkning och för sveda och värk till MA och MB, dels bestämma ränta.

Ersättning för kränkning och för sveda och värk

2. I "De hänskjutna ersättningsfrågorna" angav Högsta domstolen de utgångspunkter som ska gälla då ersättning bestäms för kränkning respektive sveda och värk.

3. I fråga om kränkningersättning finns i detta fall ingen anledning att avvika från utgångspunkten att ersättningen ska bestämmas efter vad som gällde vid tidpunkten då ersättningen fastställdes eller med andra ord vid tiden för tingsrättens dom.

4. I fråga om ersättning för sveda och värk kom Högsta domstolen i rättsfallet fram till att ersättningen som en utgångspunkt ska bestämmas efter de principer som gällde vid tiden för skadans uppkomst. Det ansågs emellertid inte uteslutet att beakta de senaste schablonerna och hjälptabellerna; ändringar kan ha motiverats av ny kunskap om hur allvarlig den aktuella skadan kan anses vara.

5. Den höjning av den schablonmässiga ersättningsnivån för sveda och värk, från 10 000 kr till 15 000 kr, som är aktuell i detta fall och som skett sedan skadorna uppkommit synes inte ha sin grund i ny kunskap. Ersättningen motsvarar, liksom tidigare, en akut sjuktid på sex månader. Det finns alltså inte heller i fråga om ersättning för sveda och värk skäl att avvika från den

utgångspunkt som angavs i ”De hänskjutna ersättningsfrågorna”. Sveda och värk ska därför ersättas enligt den nivå som gällde vid skadans uppkomst.

Ränta på kränkingsersättning

6. När en fordran avser skadestånd med anledning av ett uppsåtligt brott och inte ska utges som livränta, gäller en särskild regel om startpunkten för räntans löptid. Ränta ska betalas från den dag då skadan uppkom (4 § femte stycket räntelagen). För att ränta ska börja löpa är det tillräckligt att en skada har uppkommit och att den är följd av ett uppsåtligt brott som gärningsmannen är skyldig att betala skadestånd för.

7. En tillämpning av den särskilda startpunkten enligt 4 § femte stycket förutsätter inte att ersättningsbeloppet då är preciserat eller att något krav eller någon utredning har presenterats för den som har vållat skadan (gärningsmannen). Ränta börjar löpa även om gärningsmannen inte har kunnat anträffas eller ens identifieras i anslutning till skadans uppkomst. Under förarbetena pekades särskilt på det otillfredsställande i att den som lidit skada i anslutning till ett uppsåtligt brott dittills inte generellt kunnat få ränta på skadeståndsbeloppet redan från den dag då skadan uppkom. (Se prop. 1986/87:72 s. 11 och 18.)

8. Ränta ska därför bestämmas med startpunkt vid skadans uppkomst eller sålunda – när fråga är om kränkingsersättning – tiden för brottet.

9. Tiden mellan skadans uppkomst och domen (när ersättningen fastställs enligt då gällande principer) kan i en del fall vara avsevärd. Det kan därmed förekomma att räntan löper under lång tid redan innan kränkingsersättningen blir slutligt preciserad. Inte minst gäller detta vid vissa sexualbrott mot barn, eftersom tiden för åtalspreskription då räknas från målsägandens artonårsdag (35 kap. 4 § andra stycket brottsbalken, jfr 3 § preskriptionslagen, 1981:130). En ersättning som bestäms enligt principerna vid tiden för domen kan vidare,

när lång tid har förflutit, vara betydligt högre än den som skulle ha fastställts då skadan uppkom.

10. Frågan är om ränteberäkningen bör anpassas till de situationerna. Någon förutsättning för jämkning enligt räntelagen finns inte, vare sig det gäller räntans nivå eller räntans löptid (jfr 8 §). En anpassning skulle därför närmast få ske genom att räntan under tiden fram till domen beräknas på ett lägre belopp än ersättningsbeloppet. Synsättet skulle vara att fordringen blir större allteftersom ersättningsprinciperna ändras och att ränta i samma utsträckning ska räknas på ett successivt ökande belopp.

11. Flera skäl talar dock för att stor restriktivitet bör råda i fråga om att bestämma ränta på ett lägre kapitalbelopp än det utdömda när den särskilda regeln för uppsåtliga brott i 4 § femte stycket tillämpas. I realiteten ligger ett sådant beräkningssätt nära en jämkning av räntan, men utan stöd i räntelagen.

12. Från mer allmänna utgångspunkter bör det konstateras också att regeln vid uppsåtliga brott visserligen har getts en särskild utformning i några avseenden, men att det inte heller i övrigt är helt ovanligt att ränta börjar löpa innan en slutlig skadereglering kan ske; i vissa fall är det sålunda inte möjligt att fastställa det slutliga ersättningsbeloppet förrän efter den dag då ränta har börjat löpa. Detta har – vid räntelagens tillkomst – inte ansetts hindra att räntan redan från början ska räknas på det sedermera slutligt fastställda beloppet. (Se prop. 1975:102 s. 125, jfr NJA 2013 s. 560 p. 9 och 10.) Det bör också noteras att räntelagen har fått en utformning som ska göra den enkel och lätt att tillämpa. Att den i något särskilt fall ger ett mindre tillfredsställande resultat har ansetts vara en nackdel som får accepteras (se a. prop. s. 103). Just när det gäller 4 § femte stycket har lagstiftaren dessutom valt en lösning som ska stärka brottsoffrens ställning vid uppsåtliga brott (se prop. 1986/87:72 s. 11). Det i och för sig förståeliga intresset av att finna rimliga lösningar på enskilda fall får därför inte leda till att det skapas oklarheter om hur räntan ska bestämmas.

13. En utveckling med höjda schabloniserade ersättningar kan ha flera orsaker, men kan bl.a. bero på nyvunna insikter och ändrade värderingar när det gäller allvaret i de kränkningar som brottet har inneburit för målsäganden (jfr ”De hänskjutna ersättningsfrågorna” p. 10). Att utgå från de lägre beloppen vid beräkning av räntan fram till domen framstår då som mindre väl förenligt med motiven bakom räntelagens regler och försvagar kopplingen till den allmänna utgångspunkt som anges i ”De hänskjutna ersättningsfrågorna”, alltså att kränkingsersättningen ska bestämmas efter de principer som gäller när den fastställs.

14. En höjning av kränkingsersättningen kan dock, till en del, ses som en kompensation för att penningvärdet har försämrats. Också räntan enligt räntelagen har ett sådant inslag. I ”De hänskjutna ersättningsfrågorna” (p. 13) har Högsta domstolen uttalat att skadeståndet för kränkning i ett enskilt fall kan framstå som alltför högt, om ränta utgår enligt 4 § femte stycket räntelagen. Det ska alltså vara möjligt att i det enskilda fallet pröva om ersättningen med ränta blir alltför hög i den meningen att en skadelidande kompenseras för penningvärdeförsämringen på flera sätt och sammantaget mer än fullt ut. Rättsfallet NJA 2013 s. 560 har vid ränteberäkning på ersättning enligt trafikskadelagen också öppnat för att korrigering ska kunna ske i klara fall av överkompensation för penningvärdeförsämringar.

15. Det bör dock mot bakgrund av de principiella skäl som har angetts i det föregående – och med hänvisning till de praktiska svårigheter som kan finnas att på ett tydligt och förutsebart sätt bestämma en överkompensation – ställas höga krav för att korrigering ska ske i de situationer som omfattas av 4 § femte stycket räntelagen. Det bör inte kunna bli fråga om att mera regelmässigt göra korrigeringar därför att ersättningsnivåerna har höjts. En korrigering bör kunna aktualiseras bara rent undantagsvis och i enskilda fall där det uppkommer en påtaglig och urskiljbar överkompensation för just försämringen av penningvärdet. I andra situationer bör ränta utgå från dagen för skadans uppkomst på

det slutligt fastställda beloppet, något som för övrigt förekommer i domstolarnas praxis med stöd bl.a. av rättsfallet NJA 1997 s. 315.

Ränta på ersättning för sveda och värk

16. Också vid ersättning för sveda och värk med anledning av uppsåtligt brott ska ränta bestämmas enligt 4 § femte stycket räntelagen. Det är alltså skadans uppkomst som utgör startpunkt för räntans löptid. Även själva ersättningen ska som utgångspunkt bestämmas efter de principer som gällde vid tiden för skadans uppkomst. Den frågeställning om korrigering av räntebereäkningen som kan uppkomma vid kränkingsersättning (p. 14 och 15) blir då inte aktuell.

Bedömningen i detta fall

17. Målsägandenas yrkanden i fråga om kränkingsersättning överensstämmer med de schablonbelopp som numera tillämpas vid aktuell brottslighet. Högsta domstolen gör ingen annan bedömning än den som hovrätten har gjort av beloppen. Målsägandena har därför rätt till kränkingsersättning med 125 000 kr respektive 100 000 kr.

18. När det gäller ersättning för sveda och värk bör, med hänvisning till den ersättningsnivå som Brottsoffermyndigheten tillämpade vid skadans uppkomst, vardera av målsägandena tillerkännas ett belopp om 10 000 kr (jfr p. 5).

19. Vad sedan gäller beräkningen av räntan kan det konstateras att nivån för kränkingsersättning har höjts avsevärt under tiden mellan skadans uppkomst, när ränta ska börja löpa, och tingsrättens dom. Den schabloniserade ersättningen vid tiden för domen motsvarade 100 000 kr för den typ av brott som är aktuell i detta mål. Vid tiden för skadornas uppkomst var nivån betydligt lägre (jfr t.ex. NJA 2001 s. 742, där kränkingsersättningen bestämdes till 10 000 kr när den tilltalade hade haft flera samlag med en 14-årig flicka).

20. Höjningen får bl.a. anses innefatta kompensation för försämringen av penningvärdet under mellantiden. Också räntan avser att kompensera bl.a. för detta. En ränta som beräknas på det slutligt fastställda beloppet kan därför antas i viss mån överkompensera målsägandena för försämringen av penningvärdet. Emellertid får höjningen till allt övervägande del anses gå tillbaka på nyvunna insikter och ändrade värderingar när det gäller allvaret i kränkningarna. Mot bakgrund av den restriktivitet som av principiella och praktiska skäl bör gälla vid korrigering av ränta som utgår vid uppsåtliga brott och som bestäms enligt 4 § femte stycket räntelagen, kan skälen för en korrigering av räntan inte anses vara tillräckligt starka i detta fall. När det gäller ersättningarna för sveda och värk saknas anledning att överväga någon korrigering.

21. JO ska därför betala ränta på de slutligt fastställda skadeståndsbeloppen, 135 000 kr respektive 110 000 kr, från dagen för skadans uppkomst. Som hovrätten påpekat har han betalat en del av skadeståndet till en av målsägandena.

I avgörandet har deltagit: justitieråden Gudmund Toijer, Ann-Christine Lindeblad (referent, skiljaktig), Ingemar Persson, Svante O. Johansson (skiljaktig) och Malin Bonthron
Föredragande justitiesekreterare: Christina Berg

**BILAGA TILL
PROTOKOLL**
2018-05-29

Mål nr
T 4435-16

SKILJAKTIG MENING

Justitieråden Ann-Christine Lindeblad, referent, och Svante O. Johansson är skiljaktiga och anser att ränta på kränkingsersättningarna enligt 4 § femte stycket räntelagen fram till dagen för tingsrättens dom ska beräknas på 15 000 kr för MA och 10 000 kr för MB samt att domskälen ska ha följande lydelse från och med punkten 10.

10. Ränta enligt räntelagen är så konstruerad att den innefattar ett hänsynstagande till en försämring av penningvärdet. I fall då det står klart att den ersättningsberättigade har erhållit full kompensation för penningvärdeförsämringen redan genom det sätt för hur ersättningsbeloppet har fastställts kan det således finnas ett behov av att på något sätt göra korrigeringar i fråga om ränteberäkningen. Detta i syfte att minska eller helt reducera överkompensation till den skadelidande. (Jfr NJA 2013 s. 560.)

11. Det torde normalt kunna förutsättas att sådan full kompensation har erhållits då ersättningsbeloppet har fastställts med utgångspunkt i schabloner som på ett mer påtagligt sätt har höjts sedan skadan uppkom i takt med att även penningvärdet under samma tid har genomgått en större förändring. Vanligtvis torde behov av korrigeringar inte aktualiseras annat än när det förflutit lång tid mellan skadans uppkomst och fastställandet av ersättningen.

Dok.Id 152642

HÖGSTA DOMSTOLEN	Postadress	Telefon 08-561 666 00	Expeditionstid
Riddarhustorget 8	Box 2066	Telefax 08-561 666 86	08:45–12:00
	103 12 Stockholm	E-post:	13:15–15:00
		hogsta.domstolen@dom.se	
		www.hogstodomstolen.se	

12. Den schabloniserade ersättningsnivå, i fråga om brottslighet motsvarande den i målet aktuella, som tillämpades i fråga om kränkning vid tiden för fastställande av ersättningarna uppgick till 100 000 kr. Vid tiden för skadornas uppkomst tillämpades för motsvarande brottslighet betydligt lägre ersättningsnivåer (jfr t.ex. NJA 2001 s. 742, där kränkingsersättning bestämdes till 10 000 kr när den tilltalade haft flera samlag med en 14-årig flicka).

13. Räntelagens bestämmelser medger varken förkortning av den tid under vilken räntan ska utgå eller att räntefoten sätts lägre än vad som framgår av 6 §. Det är också tveksamt om räntelagen ger stöd för en fri ränteberäkning så att penningvärdeförändringar inte får dubbelt genomslag eller för att annars korrigera otillfredsställande resultat. Ränta ska således utgå från dagen för skadans uppkomst och motsvara den av Riksbanken fastställda, vid varje tid gällande referensräntan med tillägg av åtta procentenheter. Under sådana förhållanden framstår i detta fall ersättningen för kränkning som alltför hög, om ränta utgår enligt 4 § femte stycket räntelagen (se p. 13 i ”De hänskjutna ersättningsfrågorna”).

14. Frågan är då vilken metod som bör och över huvud taget kan användas för korrigering av ränta i syfte att reducera överkompensation eller annars korrigera otillfredsställande resultat. Det verktyg för korrigering som står till buds är beloppet som räntan ska löpa på (jfr NJA 2013 s. 560 samt prop. 1975:102 s. 125 och prop. 1983/84:138 s. 8). En anpassning skulle kunna ske genom att ersättningsbeloppet jämkas, men en sådan lösning är inte invändningsfri. Bortsett från att den kan förväntas medföra vissa tillämpningsproblem i den praktiska hanteringen, är det främmande att låta räntan i det enskilda fallet bestämma ersättningsbeloppet. En anpassning skulle också kunna ske genom att räntan under tiden fram till domen beräknas på ett lägre belopp än ersättningsbeloppet. Den teoretiska utgångspunkten är då att beloppet för ränteberäkningen justeras i takt med att skadan ska värderas efter

nya principer. En förhöjd ersättningsnivå innebär att ränta utgår på ett lägre belopp fram till tidpunkten för höjningen och på ett högre för tiden därefter. Men en sådan utgångspunkt svarar knappast mot de praktiska krav som kan ställas i dessa fall.

15. Ränta bör i stället lämpligen beräknas på det ersättningsbelopp som gällde vid den tidpunkt då ränta enligt 4 § femte stycket räntelagen började löpa, för att höjas till det högre belopp som gällde vid den tid då ersättningsbeloppet slutligen fastställdes. En sådan tillämpning är också i linje med dröjsmålsrätans syfte och funktion.

16. Överröstade i denna fråga är vi i övriga frågor eniga med majoriteten.